

Ю. О. СВЕЖЕНЦЕВА,
канд. соціол. наук

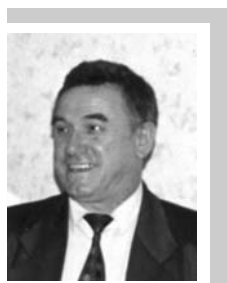
І. П. РУЩЕНКО,
д-р соціол. наук

В. О. СОБОЛЄВ,
д-р соціол. наук

Yulia O. Svegentseva,
Ph.D. in Sociology

Igor P. Ruschenko
Ph. D. in Sociology

Vasil O. Sobolev,
Ph. D. in Sociology

ПРОБЛЕМА ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ І ЗАКОННОСТІ НА ЕТАПІ ПОПЕРЕДНЬОГО СЛІДСТВА (ДАНІ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ)

У останні роки тема прав людини стає домінуючою в правовому, політичному і соціологічному дискурсі. Можна відзначити цілий ряд публікацій, навчальних посібників, присвячених різноманітним аспектам проблеми [1]. Проте в цьому ряді є “вузькі місця”, зокрема, в аспекті прав людини і громадянина на досудовому слідстві у зв’язку з попереднім ув’язненням. Ця тема висвітлювання, насамперед у журналістських розслідуваннях [2], моніторингах,

що намагаються проводити правозахисні організації [3], але досі відсутня повна і систематична інформація стосовно проблеми застосування незаконного фізичного й психологічного насильства органами міліції. Ця проблема має декілька аспектів. У загальногуманітарному плані катування є інститутом середньовіччя, несумісним з правами і гідністю людини і гуманістичною моделлю сучасних суспільств. Проте цей архаїзм є дуже стійким не тільки в силу

давніх історичних традицій, а, головним чином, як такий, що створює ілюзію ефективного засобу розкриття і розслідування злочинів. Низький професійний рівень співробітників, слабка виучка і недостатня техніко-криміналістична база по розкриттю злочинів на тлі вимог, що посилюються, збільшують тенденцію до застосування незаконного насильства. Подібна практика не може не відбитися на психологічному стані окремих співробітників правоохоронних органів, заохочуючи до брутально-насильства тих, хто наділений садистичними схильностями. Вседозволеність виступає чинником морально-психологічного розбещення особового складу міліції.

Проблема має суттєвий політичний аспект. Україна взяла курс на євроінтеграцію, зокрема, поставлена мета вступу в Європейський Союз. Механічна інтеграція не можлива: існує чітка вимога Західних країн — об'єднання на основі спільних цінностей. Права людини розглядаються як визначальна цінність. Серйозною перешкодою для визначення статусу України як кандидата на вступ у ЄС є порушення прав людини в рамках правоохоронної і пенітенціарної систем. Розпад старої тоталітарної системи не призвів до автоматичного відновлення цих систем.

Ст.28 Конституції України забороняє катування, жорстоке, нелюдське або принижуюче гідність поводження або покарання. У новому КК України (2001 р.) впроваджена стаття 127, що передбачає кримінальне покарання за застосування катувань. Але кримінально-правові заборони не поліпшили ситуацію кардинально. Зокрема, серйозною перешкодою є та обставина, що зловживання відбуваються усередині правоохоронної системи, закритої для громадськості.

Незаконне фізичне і психічне насильство в органах міліції — *латентний соціальний процес*. Фактично мова йде про особливий вид протиправних дій, що приховуються від громадськості і

статистичного обліку. Тут має місце два основні види латентності. По-перше, це так звана “природна” латентність, тобто небажання в силу різних причин постраждалих затриманих, підозрюваних і підслідних звертатися зі скаргами на неправомірні дії співробітників міліції, по-друге, “штучна” латентність — приховування фактів самими органами правопорядку, неправомірні відмови в порушенні кримінальних справ, — посилена корпоративною солідарністю міліції, прокуратури і суду. Крім двох основних форм латентності тут присутня і третя, яку кримінологи визначають як “прикордонні” ситуації. У даному випадку мова йде про незнання громадянами своїх прав, меж дозволеного і недозволеного в кримінальному процесі, норм утримання у місцях попереднього ув'язнення і т. ін.

Справжні масштаби і характер порушень прав людини й українського законодавства в даній галузі встановити досить важко. Можна відзначити три основні канали одержання інформації щодо подій “за ґратами”: 1) журналістські розслідування і публікації; 2) матеріали правозахисних організацій; 3) соціологічні дослідження. Навесні 2004 р. під егідою Харківської правозахисної групи було проведено соціологічне дослідження, що включало: 1) масове опитування населення п'яти регіонів України (вибірка репрезентативно відображає територіальну і демографічну структуру дорослого населення досліджуваних регіонів); 2) опитування цільової групи громадян, яких було притягнуто до кримінальної відповідальності, і вони проходили стадію попереднього ув'язнення; 3) опитування експертів. Нижче наводяться деякі результати із зазначених напрямків дослідження.

Опитування цільової групи осіб, що проходили попереднє ув'язнення. Ця група охоплювала 186 респондентів, пошук і опитування яких відбувалося паралельно з масовим опитуванням у Харківській, Київській, Донецькій,

Львівській і Одеській областях. Отже, почнемо з моменту затримання. Різноманітні форми фізичного насильства під час затримання відмітили 2/3 опитаних. Тут “лідерами” є такі поширені прийоми як викручування рук, заламування ноги або шиї (45%), а також нанесення ударів руками і ногами по тілу (33%). Проте зафіксовані факти застосування більш небезпечних форм насильства: біля 4% респондентів повідомили, що одержали в результаті затримання тяжкі тілесні ушкодження, ще 4% відчать про застосування до них катувань або спеціальних засобів і прийомів. Дані опитування свідчать, що найбільший рівень насильства при затриманнях виявляють оперативні працівники карного розшуку, за ними ідуть міліціонери патрульно-постової служби. Помітно менше цим “грішать” дільничні інспектори.

Суттєвим порушенням вимог КПК є невинуватна тривала затримка підозрюваних у відділеннях міліції, де вони взагалі не повинні перебувати більше трьох годин. На графіку (рис.1) відображено розподіл термінів перебування в підрозділах міліції, отриманий на підставі відповідей респондентів.

На запитання про наявність слідів побиття на тілі через незаконне насиль-

ство з боку працівників міліції в момент переходу з ІТТ (ізолятор тимчасового тримання) у СІЗО (за законом це повинно було трапитися не пізніше трьох днів із моменту затримання) отримано наступний розподіл відповідей (табл. 1):

Таблиця 1

	%
Слідів не було	55
Був підданий побоям або катуванням, але на тілі слідів не було	25
На тілі були сліди побоїв або катувань	15
Здоров'я було суттєво ушкоджено побоями або катуваннями	5

Методика опитування включала вимір частоти застосування/незастосування різноманітних видів фізичного і психологічного насильства з боку працівників міліції в період перебування респондентів у райвідділі, ізоляторі тимчасового тримання і слідчому ізоляторі. Респондентам пропонувалося, по-перше, повідомити про факти власної біографії, по-друге, поділитися спостереженнями щодо своїх співкамерників. У табл. 2 наводяться результати виміру фактів фізичного насильства. Оскільки в першому і в другому випадках використовувалися однакові за розмірністю порядкові шкали, це дало можливість обчислити аналогічні за діапа-

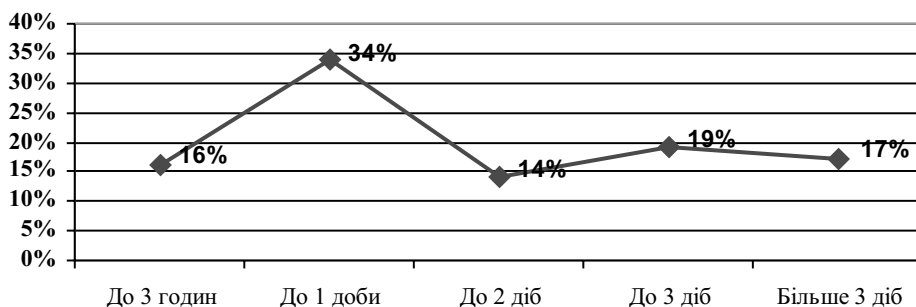

Рис. 1. Тривалість перебування у міліції до переведення в ІТТ

зонами коливань числові індекси фізичного насильства (Іф.н.). Для обчислення індексів позиціям шкали присвоювалися наступні числові доповнення: “не застосовувалося” – 0; “застосовувалося 1 раз” – 1; “застосовувалося декілька разів” – 2; “застосовувалося регулярно” – 3. Таким чином, діапазон коливання індексу: від 0 до 3, де “0” – повна відсутність насильства, “3” – регулярне застосування насильства, або в другому випадку – насильство застосовувалося стосовно багатьох затриманих (підслідних).

Опитування показало, що неправомірне застосування фізичного насильства є досить поширеним на етапі попереднього слідства. Більше половини респондентів піддавалися побиттю руками або ногами, причому значна їх частина вказала на багатократність подібних дій з боку міліції: 8% – свідчать про регулярність побиттів, а 29% опитаних повідомляють про декілька таких випадків.

Опитування експертів. Для одержання більш повної інформації про застосування працівниками міліції незаконних методів при затриманні і при утриманні підозрюваного в ІТТ і СІЗО опитано 132 експерта. У якості експертів були відібрані: представники ЗМІ – 26, лікарі – 26, адвокати – 50, судді – 17, представники громадських організацій – 13 осіб. Для одержання порівняльних даних паралельно опитано 63 працівника міліції всіх основних служб. Експерти репрезентували шість регіонів України: Харківський – 50 чоловік; Одеський – 21; Донецький – 19; Крим – 19; Львівський – 12; Київ – 11 чоловік.

Аналіз результатів експертного опитування дозволяє зробити наступні висновки.

1. Незважаючи на зусилля керівництва МВС України по запобіганню незаконних методів впродовж затримання, доставки затриманого в райвідділ міліції, ведення попереднього слідства працівниками органів внутрішніх

Таблиця 2

Індекси застосування працівниками різноманітних видів фізичного насильства
(у райвідділі міліції, ІТТ, СІЗО)

	Власний досвід респондентів Іф.н.	Стосовно співкамерників Іф.н.
Побиття руками або ногами	0,98	1,35
Побиття за допомогою гумових палиць або інших предметів	0,65	1,05
Побиття або приниження із залученням співкамерників	0,15	0,45
Застосування катувань з використанням спеціальних прийомів, протигазів, електрики, поліетиленового кулька і т.п.	0,22	0,40
Вдягання на тривалий час наручників на руки	0,64	0,85
Вдягання на тривалий час наручників на руки і ноги	0,15	0,47
Сексуальна наруга	0,0	0,13
Використання в якості «ляльки» при проведенні тренувань спецназу	0,04	0,17
Інші види фізичного насильства	0,21	0,37

справ, відповідні факти „мають місце”, і значна кількість протиправних дій з боку працівників міліції залишається прихованою. Про це свідчать результати опитування експертів і самих працівників міліції. 28,8% експертів відзначили, що, на їхню думку, катування поширені як в міліції в цілому, так і у місцевій міліції. Крім того, 44,7% експертів зазначили, що катування, “швидше за все, поширені” в міліції взагалі, а 43,9% – вказали на факт застосування катувань в міліції за місцем проживання. Для виявлення рівня поширеності методів фізичного і психічного насильства нами був розрахований індекс поширеності Іп., значення якого змінюються в діапазоні від 0 (усі респонденти вважають, що незаконне насильство зовсім не поширене) до 1 (усі респонденти вважають, що незаконне насильство досить поширене). Відповідно до проведених розрахунків індекси поширеності катувань складають в міліції в цілому 0,34, а в місцевій міліції – 0,41, що є доволі значними величинами.

Оцінка експерта щодо ступеня поширеності серед працівників міліції катувань як методу розкриття і розслідування злочину залежить від його приналежності до певної організації. Наприклад, індекс поширеності фізичного і психічного насильства в українській міліції в цілому, розрахований на основі відповідей адвокатів, – 0,58; журналістів – 0,52; громадських активістів – 0,36; суддів – 0,29; лікарів – 0,22. Індекс поширеності фізичного і психічного насильства в міліції за місцем проживання експертів склав: 0,58 серед адвокатів; 0,56 серед громадських активістів; 0,46 серед журналістів, 0,28 серед лікарів і 0,25 серед суддів.

2. Дослідження дозволило виявити приблизний масив людей, що постраждали від незаконного насильства при затримці і під час утримання в ІТТ або СІЗО. Експертам було запропоновано пригадати число осіб, що звернулися до них по допомогу, до яких було застосовано незаконне насильство працівника-

ми міліції. 94 експерти (71%) відзначили, що до них протягом останніх 12 місяців звернулися 484 постраждалих; ще 87 експертів (66%) відзначили, що раніше цього терміна до них звернулося 280 постраждалих.

Експертам було запропоновано охарактеризувати ступінь тяжкості тілесних ушкоджень і моральної шкоди, заподіяної постраждалим у результаті незаконних дій працівників міліції. Експерти зазначили, що їм відомо 25 випадків (5,2% від усієї сукупності зазначених експертами випадків), коли постраждалим було нанесено тілесні ушкодження, небезпечні для життя і здоров'я. Випадки нанесення тяжких тілесних ушкоджень, небезпечних для життя і здоров'я, визнають і експерти-працівники міліції.

Спробуємо зробити приблизні кількісні оцінки, спираючись на отримані кількісні дані. Наприклад, в Україні протягом 2002 р. було притягнуто до кримінальної відповідальності 270307 осіб. Зауважимо, це число значно менше загальної кількості осіб, підозрюваних і обвинувачуваних у вчиненні злочинів протягом 2002 р. Якщо взяти до уваги експертні оцінки, то стосовно 180200 осіб (2/3 від масиву притягнутих до кримінальної відповідальності), було застосовано незаконне фізичне насильство. 5,2% жертв незаконного фізичного насильства (9370 осіб) зазнали тілесних ушкоджень, небезпечних для життя і здоров'я. І це є дуже заниженою оцінкою, і тільки за один рік. Врахуємо при цьому, що основна маса притягнутих до кримінальної відповідальності – це переважно особи у віці від 16 до 36 років. Звідси можна зробити висновок, що українська міліція внаслідок непрофесіоналізму її працівників за останні 15 років зробила вагомий “внесок” у виникнення тримільйонної армії інвалідів.

3. Проведення експертної оцінки дозволило визначити рівень і види відповідальності працівників міліції за застосування незаконних методів поведінки з

підозрюваними. Відповіді експертів і самих працівників міліції показали, що лише незначна частина працівників правопорядку, що порушили міжнародні стандарти поведінки співробітників правоохоронної системи, притягується до відповідальності. Ця теза підтверджується як результатами опитування експертів, так і працівників міліції. На питання “Чи відомі Вам випадки притягнення до відповідальності за незаконне застосування насильства винних працівників міліції?” отримано наступні відповіді: лише 3% з числа експертів можуть назвати один випадок притягнення працівника міліції до кримінальної відповідальності, 2% експертів вказали на два подібних випадки, і 2% пригадали три прецеденти. У той же час, експерти можуть назвати в сумі 255 випадків, коли працівники міліції, які вчинили фізичне або психічне насильство, залишилися безкарними.

4. Аналіз думки експертів і респондентів, що представляють інститут міліції, показує, як у свідомості людей уживаються уявлення про дозволене і недозволене. Експертам було запропоновано відзначити, в яких випадках міліція має право застосовувати незаконні методи фізичного і психічного насильства щодо затриманих.

Результати опитування експертів і працівників міліції свідчать, що вони припускають можливість застосування незаконних методів фізичного і психічного насильства, як за певних умов, так і проти деяких груп і категорій громадян. До “припустимих” і “скоріше припустимих” умов експерти відносять необхідність розкриття особливо тяжких злочинів (убивств, зґвалтувань). Цю позицію відзначили 23% експертів і 43% працівників міліції. Практично однаково респонденти підтримують пропозицію про застосування незаконних методів впливу для підтримки порядку в ІТТ і СІЗО. Даний показник відзначили 17% експертів і 19% працівників міліції. До групи осіб, до яких можна застосовувати катування, респонденти

віднесли гвалтівників, убивць, затриманих на гарячому. Таку думку підтримали 17% експертів і 14% працівників міліції.

5. Для з’ясування причин застосування незаконних методів фізичного і психічного насильства стосовно затриманих експертів було запропоновано 13 позицій, із яких вони повинні були вибрати чотири найбільш суттєві. На думку експертів, такими причинами є: невисокий професійний і культурний рівень працівників міліції (53%); безкарність тих працівників міліції, що припускають незаконні методи в роботі (53%); система показників і звітності, що примушує “вбивати” силою визнання провини (49%); укоріненість відповідної традиції у роботі міліції (39%).

Працівники міліції основними причинами, що сприяють застосуванню правоохоронцями незаконних методів фізичного і психічного впливу на затриманих і підозрюваних у вчиненні злочину, вважають такі: систему показників і звітності, що примушує “вбивати” силою визнання провини (44%); недосконалість законодавства (37%); невисокий професійний і культурний рівень працівників міліції (34%); відсутність належного психологічного розвантаження працівників міліції (27%); відсутність нормальних умов роботи і низьку заробітну платню (26%).

6. Для визначення шляхів виключення з практики міліції методів незаконного фізичного і психічного насильства щодо затриманих, підозрюваних або обвинувачуваних експертам було запропоновано відзначити 4 позиції з 13 запропонованих. На їхню думку, для викорінення подібних явищ у діяльності міліції, необхідно: поліпшити добір претендентів на роботу в міліції (61%); поліпшити підготовку міліцейських кадрів у спеціальних навчальних закладах (42%); удосконалити систему показників і звітності в діяльності міліції (35%); підвищити ефективність роботи міліції за рахунок поліпшення організації і управління

(25%); при оцінці роботи міліції враховувати суспільну думку про якість її діяльності (22%). На думку працівників міліції, для вилучення методів фізичного і психічного насильства з їхньої службової діяльності необхідно наступне: удосконалити систему показників і звітності в діяльності міліції (60%); при оцінці роботи міліції враховувати суспільну думку (48%); поліпшити добір претендентів на роботу в міліції (44%); підвищити ефективність роботи міліції за рахунок поліпшення організації і управління (34%); поліпшити підготовку міліцейських кадрів у спеціальних навчальних закладах (30%).

Результати масового опитування населення п'ятох регіонів України. Результати проведеного в квітні 2004 р. соціологічного опитування населення п'ятох регіонів України (Донецького, Київського, Львівського, Одеського, Харківського) свідчать, що практика незаконного насильства стосовно затриманих, підозрюваних, обвинувачуваних широко застосовується в діяльності української міліції. Приведемо деякі цифри:

- 23% опитаних протягом життя виявлялися в ситуаціях, де їм міліція могла заподіяти побої або катування (перебування в СІЗО або ІТТ, доставлення у відділок міліції в якості підозрюваного, затримування й обшук на вулиці патрульно-постовою службою, виклик у відділення міліції в якості підозрюваного або свідка). Третина респондентів, що контактувала в такий спосіб із міліцією, (7,3% від загального числа опитаних) була піддана незаконному насильству з метою розкриття або розслідування злочину.

- 3% опитаних стали жертвами незаконного насильства з боку працівників міліції протягом останніх 12 місяців, 6% – раніше.

- У 10–12% респондентів серед членів сім'ї, родичів і найближчих друзів є як мінімум одна людина, що потерпіла від незаконного насильства з боку працівників міліції протягом останніх 12 місяців.

- 15% респондентів розповіли про випадки незаконного насильства з боку працівників міліції стосовно знайомих, що сталися протягом останніх 12 місяців, ще 3% натякали про подібні випадки. Співставлення цих чисел з оцінками особистого досвіду (нагадаємо, 3% стали жертвами незаконного насильства протягом останніх 12 місяців), і з огляду на середню чисельність сім'ї в Україні, можна припустити, що інформація про випадки незаконного насильства рідко виходить за межі сім'ї. Вона скоріше стає предметом обговорення друзів і родичів, ще рідше про ці факти дізнаються люди більш широкого кола знайомств. Жертви незаконного насильства з боку працівників міліції, очевидно, не хочуть згадувати своє приниження, безправ'я і безсилля, тим більше обговорювати це з іншими.

- Серед респондентів, що мали досвід утримання в СІЗО, 65% опитаних були піддані незаконному насильству (42% жертв підтверджують, що факти насильства сталися протягом останніх 12 місяців).

- Серед осіб, що утримувалися в ІТТ, але не були переведені в СІЗО в якості обвинувачуваного, – 57% свідчать про незаконне насильство, половина з цих фактів сталися протягом останніх 12 місяців.

- Серед тих респондентів, кого доставляли або викликали у відділення міліції за підозрою у скоєнні злочину, але потім не поміщали в ІТТ або СІЗО, 36% зазнали побиття, катувань з метою розкриття і розслідування злочину. Половина жертв зазнали незаконного насильства протягом останніх 12 місяців.

- 31% від числа респондентів, які не мали досвіду перебування в СІЗО або ІТТ, яких не доставляли (викликали) у відділення міліції в якості підозрюваного, але піддавали процедурі затримки й обшуку на вулиці патрульно-постовою службою, вказують на факти побиття, катувань стосовно них, причому 45% потерпілих від незаконного насильства підтверджують, що ці факти сталися

протягом останніх 12 місяців.

- 8% із тих респондентів, яких викликали у відділення міліції в якості свідка (при цьому вони не мали досвіду перебування в СІЗО або ІТТ), яких не доставляли (викликали) у відділення міліції в якості підозрюваного, ніколи не піддавали процедурі затримки й обшуку на вулиці патрульно-постовою службою, також свідчать про факти побиття і катувань з боку працівників міліції стосовно них, причому 29% цих випадків сталися протягом останніх 12 місяців.

- Навіть серед респондентів, у яких в житті не було перелічених вище ситуацій взаємодії з міліцією, 1% опитаних також зазнали незаконного насильства з боку працівників міліції, причому 40% цих випадків сталися протягом останніх 12 місяців.

- Найбільше поширені форми фізичного насильства при затримці – жорстоке поводження, катування, побиття; у ході розслідування – побиття, тілесні ушкодження, дещо меншою мірою – катування, застосування катувань із використанням спеціальних засобів або прийомів.

- Найбільше поширені форми психічного насильства – поводження, що принижує людську гідність; залякування, погрози, у тому числі стосовно близьких людей; шантаж.

Опитування дозволило з'ясувати думки й оцінки населення щодо застосування працівниками міліції незаконного насильства. У цілому за масивом анкет 28% респондентів підтверджують, що практика заподіяння працівниками міліції побоїв і катувань як методу розкриття і розслідування злочинів широко застосовується в Україні, ще 33% вважають, що така практика скоріше поширена; 8% – скоріше не поширена, 6% – не поширена, 25% – вагалися відповісти.

52% опитаних вказують на те, що незаконне насильство не можна застосовувати ніколи, ні за яких умов; 31% опитаних вважають, що воно допусти-

ме лише в крайніх випадках; 14% – виправдують застосування незаконного насильства стосовно визначених груп або категорій людей; 3% – упевнені, що без цього робота міліції неможлива.

Основні причини незаконного насильства, на думку населення, такі: “через безкарність тих працівників міліції, що припускають незаконні методи в роботі” (48% респондентів відзначили цю причину); “через невисокий професійний і культурний рівень працівників міліції” (38%); “через поганий добір кандидатів, коли до міліції потрапляють люди із садистськими схильностями” (35%).

Основні заходи для попередження незаконного фізичного і психічного насильства, на думку населення, полягають в наступному: суворо карати працівників міліції за факти невинного насильства, жорстокості, катувань (52% респондентів відзначили цю міру); поліпшити добір претендентів на роботу в міліції (50%); поліпшити підготовку персоналу міліції у спеціальних навчальних закладах (40%). Проте лише мала частина респондентів оптимістично вірять, що незаконне насильство в діяльності міліції можливо викоринити в найближчі три роки.

Опитування дозволило досліджувати ставлення населення до незаконного насильства в контексті інших недоліків в роботі міліції. Серед основних недоліків, властивих особистості працівника міліції, респонденти відзначили: використання службового положення для особистого збагачення (49%); небажання допомагати “простим людям” (39%); низький рівень культури (39%); грубість, черствість (33%). Основні недоліки, властиві особистості працівника міліції, практично однаково бачаться як населенням у цілому, так і потерпілими від незаконного насильства, проте серед останніх більший відсоток опитаних вказують на використання службового положення для особистого збагачення, грубість, черствість і нездорову схильність до агресії і приниження людей.

Серед основних недоліків, притаманних міліції як державному органу, респонденти виділили: корупцію, примус громадян до дачі хабаря (50%); всюдозволеність, перевищення влади і службових повноважень (38%); кругову поруку, захист працівників міліції, що порушують закон (35%); поганий контроль над роботою міліції з боку вищих органів (30%). Респонденти, що постраждали від незаконного насильства, вказали на такі основні недоліки: корупцію, примус громадян до дачі хабаря (61%); кругову поруку, захист працівників міліції, що порушують закон (49%); всюдозволеність, перевищення влади і службових повноважень (42%); застосування фізичного і психічного насильства як припустимих методів роботи (38%); внутрішню корупцію, плату за призначення на посаду (35%).

У громадській думці про головні недоліки в роботі міліції, як свідчить опитування, застосування фізичного і психічного насильства як припустимих методів роботи займає по значимості для населення 8 – 9 місце. Навіть такий недолік, як тяганина, бюрократизм, бачиться населенню більшим недоліком, ніж незаконне насильство. Для потерпілих від незаконного насильства ці методи вже стають четвертим по значимості недоліком в роботі міліції.

Уявлення про поширеність незаконного насильства в практиці роботи українських правоохоронних органів значно підриває довіру населення до міліції, до держави, до Президента. Дещо меншою мірою це уявлення позначається на готовності населення надавати допомогу міліції. Серед тих, хто вважає, що незаконне насильство поширене в практиці української міліції, 54% не довіряють

міліції, 49% не довіряють українській державі в цілому; серед тих, хто переконаний у протилежному – тільки 15% не довіряють міліції і 22% – державі.

Отже, практика незаконного насильства в діяльності українській міліції широко застосовується: 7% опитаних випробували його на собі, а в найближчому оточенні кожного десятого опитаного є як мінімум одна людина, що постраждала від насильства. Суспільна думка адекватно відображає картину поширеності цієї практики. Одна частина опитаних вважає незаконне насильство неприпустимим у діяльності міліції, друга – виправдує застосування незаконного насильства в окремих випадках, але в жодному разі не для поліпшення показників діяльності міліції. Респонденти відкидають незаконне насильство як тимчасовий засіб боротьби зі злочинністю. Водночас незаконне насильство не розглядається населенням у якості головних недоліків у роботі міліції.

Якщо підсумувати усі напрямки дослідження, то можна констатувати: пагубна практика незаконного фізичного і психологічного насильства, побиття і катування затриманих з метою розкриття і розслідування злочину була і залишається широко застосовуваною в діяльності міліції. Громадяни обізнані з окремими випадками на власному досвіді і досвіді своїх близьких, знайомих, оцінюють їх в цілому негативно, але населення практично не вірить у можливість викорінити подібну практику найближчим часом. Незаконне насильство в діяльності української міліції підриває довіру до неї і до української держави в цілому.

1. *Засць А.* Правова держава в контексті новітнього українського досвіду. - К., 1999; *Антонович М.* Україна в міжнародній системі захисту прав людини. - К., 2000; *Мармазов В.Є., Пушкар П.В.* Захист прав та майнових інтересів у Європейському суді з прав людини. - К., 2001; *Рабінович П.М., Раданович Н.М.* Європейська конвенція з прав людини: проблеми національної імплементації (загальнотеоретичні аспекти). - Львів, 2002; *Шевчук С.* Порівняльне прецедентне право з прав людини. - К., 2002; *Колодій А.М., Олійник А.Ю.* Права людини і громадянина в Україні / Навчальний посібник. - К., 2003.
2. *Кучеренко Л.* Беззахитные перед милицией // Зеркало недели. - 2004. — № 9 (484).
3. Проти катувань. Огляд повідомлень про жорстоке поводження і застосування катувань / Харківська правозахисна група. - Харків, 2001; Проти катувань. Міжнародні механізми запобігання катуванням та жорстокому поводженню / Харківська правозахисна група. - Харків, 2002.

Подано до редакції 21.04.2004

Abstract. **VIOLATIONS OF THE HUMAN RIGHTS AND LAW IN THE IMPRISONMENT BEFORE TRIAL (SOCIOLOGICAL DATA).** This article is the first attempt to present the findings of a survey of victims of physical and emotional violence from law enforcement during detention or imprisonment before trial. The article presents the opinions of experts in the field as well as the general Ukrainian public on the scale and main causes of violent practices of Ukrainian police against people in detention centres and offers some solutions.